

ISSN: 2181-9416

1-SON, 2026

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
e LIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

ALLAMBERGENOVA Farida Bazarbay qizi

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi

Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va

malakasini oshirish institutining tayanch doktranti

E-mail: faridaallambergenova98@gmail.com

ELEKTRON SHARTNOMALARDA ROZILIK (OFERTA VA AKSEPT)NI ISBOTLASHNING HUQUQIY MUAMMOLARI

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): ALLAMBERGENOVA F.B.
Elektron shartnomalarda rozilik (oferta va aksept)ni isbotlashning huquqiy muammolari // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2026) B. 83-91.

ANNOTATSIYA

Maqolada elektron shartnomalarda rozilikni bildirish va uni isbotlash bilan bog'liq huquqiy munosabatlar tahlil qilindi. Ma'lumki, raqamli muhitda shartnoma tuzish jarayonida rozilik ko'pincha texnik harakatlar orqali ifodalanadi va bu holat foydalanuvchining haqiqiy erk-irodasi izhorini aniqlashda muayyan muammolarni yuzaga keltiradi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida shartnoma tuzishning umumiy qoidalari mavjud bo'lsa-da, elektron shartnomalarda rozilikning ongli va xabardorlik asosida berilganini isbotlashga doir aniq normalar yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi o'rganildi. Ko'rib chiqilgan Yevropa Ittifoqi va Germaniya huquqiy tajribasi shuni ko'rsatdiki, elektron shartnomalarda rozilik iste'molchiga oldindan to'liq va tushunarli axborot berilishi bilan uzviy bog'liq holda baholanadi. Aniqlanishicha, Yevropa Ittifoqi sud amaliyotida sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi subyekt rozilikning haqiqiylikini va qonuniyligini isbotlash majburiyatini zimmasiga oladi. Ya'ni ushbu yondashuv elektron shartnomalarda iste'molchilar huquqlarini himoya qilish darajasini sezilarli oshirishining ta'siri baholanadi. Xorijiy huquqiy tizimlarda rozilik faqat formal aksept sifatida emas, balki huquqiy oqibatlarni anglashga asoslangan iroda ifodasi sifatida talqin etilish qonuniyatlari tavsiflanadi. Tadqiqot natijasida O'zbekiston qonunchiligida elektron shartnomalarda rozilikni isbotlashga oid normativ bo'shliqlar mavjudligi aniqlandi hamda xorijiy tajribani implementatsiya qilish zarurati asoslab berildi.

Kalit so'zlar: elektron shartnoma, rozilik, oferta, aksept, isbotlash, raqamli huquq, iste'molchi huquqlari, huquqiy majburiyatlar, onlayn tijorat, e-tijorat.

АЛЛАМБЕРГЕНОВА Фарид

Базовый докторант Института переподготовки и

повышения квалификации юридических кадров

при Министерстве юстиции Республики Узбекистан

E-mail: faridaallambergenova98@gmail.com

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОКАЗЫВАНИЯ СОГЛАСИЯ (ОФЕРТЫ И АКЦЕПТА) В ЭЛЕКТРОННЫХ ДОГОВОРАХ

АННОТАЦИЯ

В статье были проанализированы правовые отношения, связанные с выражением согласия и его доказательством в электронных договорах. Установлено, что в цифровой среде процесс заключения договора часто осуществляется посредством технических действий, что создает определенные сложности при определении подлинного волеизъявления пользователя. Выявлено, что в Гражданском кодексе Республики Узбекистан закреплены общие правила заключения договоров, однако нормы, непосредственно регулирующие доказывание осознанного и информированного согласия в электронных договорах, разработаны недостаточно. Рассмотренный опыт Европейского Союза и Германии показал, что согласие в электронных договорах оценивается в неразрывной связи с обязанностью продавца или поставщика услуг по предварительному предоставлению полной и понятной информации потребителю. Определено, что в судебной практике Европейского

Союза бремя доказывания действительности и законности согласия возлагается на продавца как профессионального участника гражданского оборота. Оценено влияние данного подхода, которое выражается в повышении уровня защиты прав потребителей в электронных договорных отношениях. Описаны закономерности, согласно которым в зарубежных правовых системах согласие рассматривается не как формальный акцепт, а как волеизъявление, основанное на осознании правовых последствий. В результате исследования выявлены нормативные пробелы в законодательстве Республики Узбекистан в части доказательства согласия в электронных договорах и обоснована необходимость имплементации зарубежного опыта.

Ключевые слова: электронный договор, согласие, оферта, акцепт, доказывание, цифровое право, права потребителей, правовые обязательства, онлайн-коммерция, электронная торговля.

FARIDA Allambergenova

PhD student at the Training Institute for lawyers
under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan
E-mail: faridaallambergenova98@gmail.com

LEGAL ISSUES OF PROVING CONSENT (OFFER AND ACCEPTANCE) IN ELECTRONIC CONTRACTS

ANNOTATION

The article analyzes the legal relationships related to expressing consent and proving it in electronic contracts. It is known that in the digital environment, the process of concluding a contract often involves technical actions to express consent, which creates certain difficulties in determining the true will of the user. Although the Civil Code of the Republic of Uzbekistan contains general rules for concluding contracts, it has been studied that specific norms regulating the proof of conscious and informed consent in electronic contracts have not been sufficiently developed. The examined legal practices of the European Union and Germany show that consent in electronic contracts is evaluated as inextricably linked to the seller's or service provider's obligation to provide the consumer with complete and understandable information in advance. It has been determined that in the judicial practice of the European Union, the burden of proof regarding the validity and legality of consent is placed on the seller as a professional participant in civil circulation. This approach is assessed to significantly increase the level of consumer rights protection in electronic contractual relationships. In foreign legal systems, consent is interpreted not only as a formal acceptance but also as an expression of will based on the understanding of legal consequences. The research has identified normative gaps in the legislation of Uzbekistan regarding the proof of consent in electronic contracts and justified the necessity of implementing foreign experience.

Key words: electronic contract, consent, offer, acceptance, proof, digital law, consumer rights, legal obligations, online commerce, e-commerce.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi elektron shartnomalarning huquqiy tahlilini dolzarb muammo sifatida ko'rsatmoqda. Elektron shartnomalar an'anaviy yozma shartnomalarga nisbatan alohida ahamiyatga ega. Ular onlayn tijorat, masofaviy xizmatlar va raqamli platformalar orqali yuzaga keladigan tijorat munosabatlarini tartibga solish imkonini beradi. Ushbu yangi shartnomaviy yondashuvlar esa shartnomalar va ularning ijrosida yangi usullar va nazorat mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etadi.

An'anaviy shartnomalar huquqida tomonlarning roziligi, ya'ni taklif (oferta) va uning qabul qilinganligi (aksept), shartnoma tuzilganligining asosiy belgilaridan biri sifatida qaraladi. Biroq, elektron shartnomalar doirasida bu tamoyil texnologik vositalar orqali amalga oshiriladigan jarayon bo'lgani sababli, ularni sud yoki boshqa huquqiy organlar oldida isbotlashda yuridik qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Masalan, elektron hujjatning asl mazmunining o'zgarmasligi, elektron raqamli imzo orqali shaxsni aniqlash va foydalanuvchining faol xatti-harakati orqali rozilik bildirishi kabi savollar amaliyotda ko'pincha bahs mavzusiga aylanadi.

Fuqarolik huquqida shartnoma tuzishning asosiy elementi sifatida taraflarning o'zaro kelishuvi, ya'ni iroda uyg'unligi e'tirof etiladi. Ushbu iroda uyg'unligi huquqiy jihatdan oferta va aksept orqali ifodalanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 364–366-moddalarida shartnoma tuzish tartibi umumiy qoidalar asosida belgilangan. Unga ko'ra, shartnoma bir tarafning taklifi (oferta) va ikkinchi tarafning uni qabul qilishi (aksept) natijasida tuzilgan deb hisoblanadi [1].

Olimlarning fikricha, har qanday taklif ham oferta bo'lavermaydi. Taklif oferta bo'lishi uchun bir nechta talablarga javob berishi lozim. Jumladan, taklif muayyan shaxs yoki shaxslarga yo'naltirilgan bo'lishi, taklifni kiritgan shaxsning taklif yuborilgan va uni qabul qiladigan shaxs bilan shartnoma tuzgan deb hisoblash niyatini bildirishi hamda taklifda shartnomaning muhim shartlari ifodalangan bo'lishi kerak. Oferta mazmunan shunday bo'lishi lozimki, aksept bildirilgan taqdirda, qo'shimcha kelishuvlarsiz shartnoma tuzilgan deb e'tirof etilsin. Shu jihatdan, oferta shunchaki axborot yoki reklama emas, balki huquqiy majburiyatni yuzaga keltirishga qaratilgan aniq iroda ifodasidir.

Aksept, Fuqarolik kodeksiga muvofiq, ofertaning to'liq va pisandasiz qabul qilinishi bo'lib, u taklifni bergan shaxsga yo'naltirilgan ijobiy javob orqali namoyon bo'ladi. Olimlarimizning sharhlashicha, akseptning to'liq bo'lishining ma'nosi shundaki, ofertani olgan shaxs uni yoki to'laligicha qabul qilishi, yoki to'liq rad etishi lozim. Boshqacha aytganda, ofertaning bir qismini qabul qilib, boshqa qismidan bosh tortishi mumkin emas.

Akseptning pisandasiz bo'lishining ma'nosi shundaki, oferta qanday ko'rinishda tuzilgan bo'lsa, o'sha holicha, hech qanday muqobil takliflar kiritilmasdan qabul qilinadi [2, B.775]. Hattoki, ofertadagi bitta shartni o'zgartirgan holda uni qabul qilgan taqdirda, bu aksept emas, balki yangi oferta hisoblanadi. Aksept shartnoma tuzish jarayonida hal qiluvchi bosqich bo'lib, aynan uning mavjudligi va qonuniyligi shartnomaning haqiqiyligini belgilaydi.

O'zbek olimlaridan V.Topildiyev o'zining "Fuqarolik huquqi" darsligida oferta va aksept tushunchalarini an'anaviy shartnomaviy munosabatlar doirasida tahlil qilar ekan, muallif alohida ta'kidlaydiki, huquqiy jihatdan ahamiyatli bo'lgan holat bu taraflarning ongli va erkin bildirgan roziligi hisoblanadi [3, B.196]. Unga ko'ra, rozilik shakli muhim emas, biroq uning mavjudligi va mazmuni aniq isbotlanishi zarur.

Raqamli munosabatlar sharoitida shartnomalar ko'pincha an'anaviy yozma shaklda emas, balki elektron platformalar orqali tuziladi. Bunday shartnomalarda oferta va aksept ko'pincha veb-sahifadagi taklif (click-wrap va browse-wrap), SMS yoki OTP kodni tasdiqlash kabi texnik harakatlar orqali ifodalanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonunida elektron shartnoma tushunchasi va uning yuridik kuchi e'tirof etilgan bo'lsa-da, unda oferta va akseptning aynan qaysi elektron shakllari huquqiy rozilik sifatida tan olinishi masalasi yetarlicha aniqlashtirilmagan. Fuqarolik kodeksi esa asosan an'anaviy shartnoma modeliga tayangan holda umumiy normalarni belgilaydi.

Veb-sahifadagi taklif orqali elektron shartnomaga rozilik bildirish zamonaviy elektron tijoratning asosiy huquqiy mexanizmlaridan biridir. Bunda foydalanuvchi o'z irodasini raqamli muhitda ifodalaydi. Rozilik shunchaki texnik harakat emas, balki huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, rozilikning shakli va mazmuni huquqiy jihatdan aniq belgilangan bo'lishi kerak.

Xorijlik olim Randy E. Barnettning tadqiq qilishicha, shartnomalar an'anaviy va'daga asoslanmaydi, balki tomonlarning huquqiy majburiyatlarni qabul qilish irodasiga asoslanadi. Bu yondashuv elektron shartnomalar uchun juda muhimdir, chunki u yerda ko'pincha standart shakldagi shartlar bo'ladi va foydalanuvchi ularni shaxsiy ravishda muzokara qilmaydi. Elektron tizimlarda foydalanuvchi odatda shartlarni individual o'zgartira olmaydi, balki oldindan tayyorlangan butun shartlar majmuasiga rozilik bildiradi. Barnett fikricha, bunday holatda majburiyatlarni qabul qilish

niyati hisobga olinadi; shu sababli, elektron shartnomalarning huquqiy kuchga ega bo'lishi uchun foydalanuvchining o'z harakati orqali majburiyatni qabul qilish irodasi bo'lishi yetarli.

Bu yondashuv shuni anglatadiki, elektron shartnomada "click" (ya'ni bosish) orqali rozilik berilganida, bu foydalanuvchining huquqiy majburiyatni hatto foydalanuvchi shartlarni chuqur o'qimagan bo'lsa ham, qabul qilganini ko'rsatadi. Shartnomalar tuzilishida obyektiv yondashuv muhim rol o'ynaydi. Chunki sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar foydalanuvchining ichki irodasini emas, balki uning tashqi harakatlarini (masalan, "Men roziman" tugmasini bosish) baholaydi. Shuning uchun, elektron shartnomalardagi rozilik ham obyektiv mezonlar bilan aniqlanadi. Ushbu yondashuv elektron shartnomalardagi rozilikni tahlil qilishda foydalidir, chunki u an'anaviy shifrlanmagan va'da asosidagi yondashuvdan voz kechadi va natijada foydalanuvchining irodasini huquqiy oqibatga bog'laydi. Bu esa elektron tijorat muhitida shartnomalar tuzishda foydalanuvchi tajribasiga mos keladigan formal rozilik konsepsiyasini shakllantirishga yordam beradi.

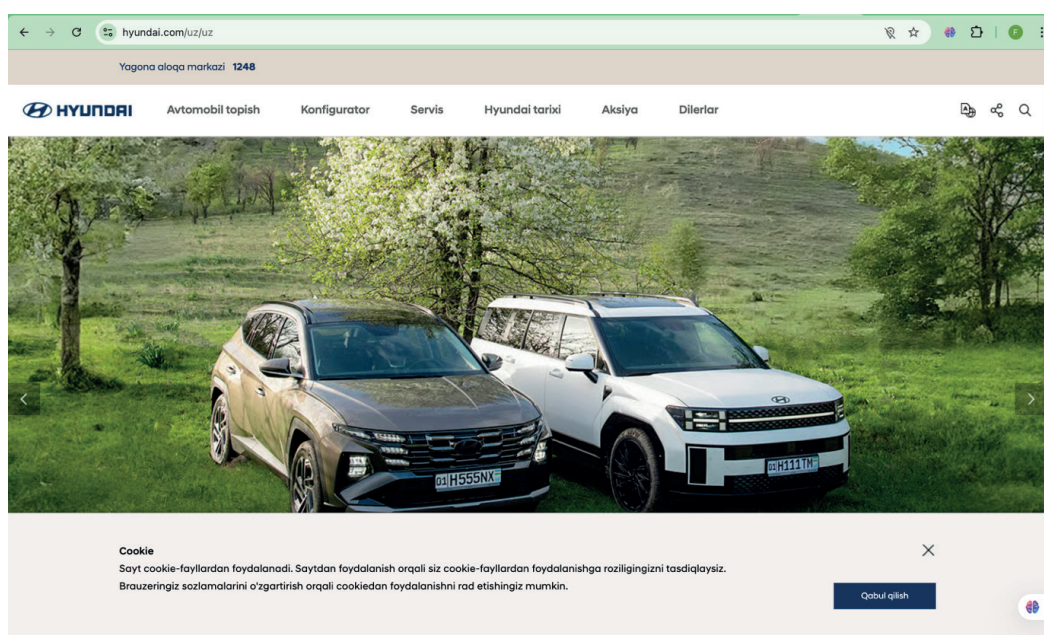
London universiteti huquq maktabi olimining tadqiqotiga ko'ra, elektron shartnomalarda foydalanuvchi "rozilik"ni elektron tarzda, odatda "Men roziman" yoki shunga o'xshash tugmani bosish orqali bildiradi. Biroq, elektron muhitda bu rozilik an'anaviy shartnomadagi erkin va ongli irodadan kelib chiqadigan rozilikdan tubdan farq qiladi. Ushbu qarash esa E.Barnettning yondashuvini inkor qiladi. Foydalanuvchilar ko'pincha shartlarni o'qimasdan yoki ularni to'liq tushunmasdan shartnoma sharoitlariga rozi bo'lishadi. Tadqiqotchi bu holatni "mindless consent" (ongsiz rozilik) deb ataydi. Bunday rozilikda foydalanuvchi qonuniy oqibatlar tushunchasiga yetarli darajada ega bo'lmaydi. Ushbu ilmiy tahlil shuni ko'rsatadiki, elektron rozilik shakli va mazmuni bozordagi sharoitlar bilan mos kelmasligi mumkin. Klassik shartnoma nazariyasida kontrakt taraflarining irodalari mos kelishi ("consensus ad idem") talab qilinadi, ya'ni tomonlar bir xil narsaga rozi bo'lishi kerak. Elektron shartnomalar bu talabni qisman qondiradi, lekin shartlarni ko'rish imkonini va ularni tushunish darajasi past bo'lganda, bu formal rozilik ekanligi shubha ostida qoladi. Shu nuqtayi nazardan ham, elektron shartnomalarda rozilikni yanada erkin va ongli qilish uchun yangi mexanizmlar zarur. Masalan, shartlar qisqa, sodda va foydalanuvchi ularni yaxshilab tushunishi uchun to'liq ochiq bo'lishi lozim. Bu talab elektron tijoratda iste'molchini himoya qilish tamoyillariga mos keladi [5, B.41].

Shu bilan birga, elektron shartnomalarda rozilik masalasiga nemis huquqshunosi va shartnoma huquqi nazariyotchisi Friedrich Kessler ham tanqidiy yondashadi. Uning fikricha, standart shakldagi shartnomalar shartnoma erkinligi tamoyilini sezilarli darajada cheklaydi, chunki foydalanuvchi shartlarni muhokama qilish imkoniyatiga ega emas va faqat "qabul qilish yoki rad etish" tanlovi bilan cheklanadi. Kessler bunday shartnomalarni iqtisodiy zarurat mahsuli sifatida tan olsa-da, ularning huquqiy kuchi iste'molchi manfaatlari nuqtayi nazaridan qayta baholanishi lozimligini ta'kidlaydi. Ayniqsa, elektron shartnomalarda bu muammo yanada keskinlashadi, chunki shartlar hajman katta, murakkab va ko'pincha foydalanuvchi e'tiboridan chetda qoladi. Olimning fikricha, agar rozilik faqat texnik harakat, masalan, tugmani bosish orqali ifodalansa, lekin mazmunan ongli tanlovga asoslanmagan bo'lsa, bunday rozilik shartnoma adolatligi nuqtayi nazaridan shubha uyg'otadi. Shu bois, elektron shartnomalarda rozilikni faqat formal emas, balki real va mazmunan asoslangan irodaviy harakat sifatida baholash zarur [6].

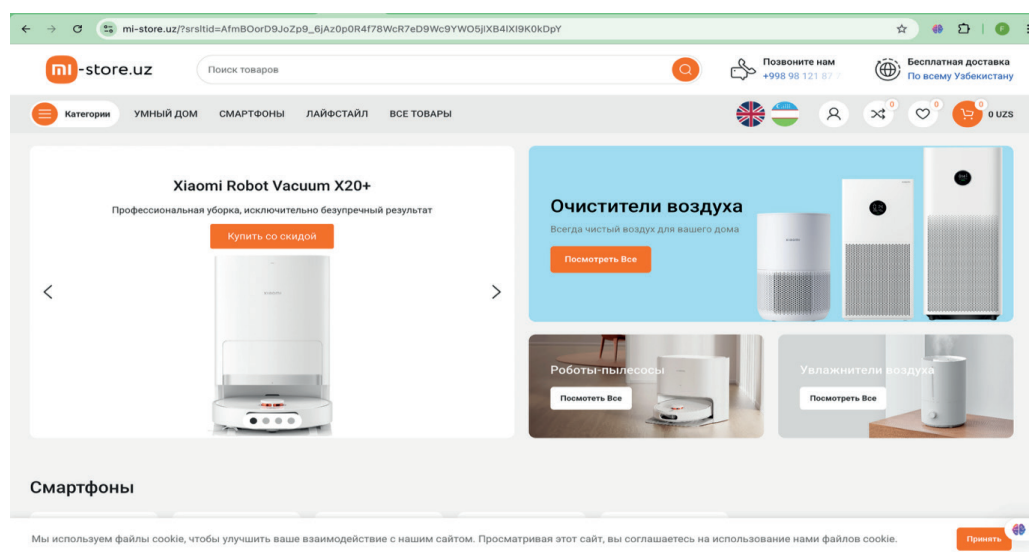
Yuqoridagi qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy olimlar elektron shartnomalardagi rozilik masalasiga turlicha, ammo o'zaro bog'liq yondashuvlar orqali baho beradilar. Randy E. Barnett elektron shartnomalarda rozilikni foydalanuvchining tashqi harakati va huquqiy majburiyatni qabul qilish irodasi bilan bog'lab, "click" orqali bildirilgan rozilikni huquqiy jihatdan yetarli deb hisoblaydi; bu yondashuv elektron tijoratning texnik va amaliy ehtiyojlariga mos keladi. Bunga qarama-qarshi ravishda, London universiteti huquq maktabi olimi elektron muhitda shakllanadigan rozilikning ko'pincha ongli va erkin tanlovga asoslanmasligini ta'kidlab, uni "mindless consent" sifatida

baholaydi va klassik “consensus ad idem” talabining zaiflashayotganini ko‘rsatadi. Friedrich Kessler esa standart shakldagi shartnomalar sharoitida rozilikning formal xarakterga ega bo‘lishi shartnoma erkinligi va adolatliligi nuqtayi nazaridan muammoli ekanini asoslaydi. Ushbu yondashuvlar orasida, elektron tijoratning real sharoitlarini hisobga olgan holda, Barnettning obyektiv harakatga asoslangan pozitsiyasi amaliy jihatdan qulayroq ko‘rinsa-da, Kessler va London maktabi vakilining foydalanuvchi ongli roziligini kuchaytirish zarurligi haqidagi tanqidlari elektron shartnomalar mazmunini takomillashtirish nuqtayi nazaridan yanada asosliroqdek namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston qonunchiligida veb-sahifa orqali rozilikni bildirish tushunchasi va tartibi haqida aniq normalar mavjud emas. Biroq, tadbirkorlik-huquqiy munosabatlarda amaliyotda tadbirkorlik subyektlarining veb sahifalarida click-wrap va browse-wrap tartiblarining qo‘llanilishi keng tarqalgan. Bu holat tadbirkorlik subyektlarining onlayn xizmatlardan foydalanish jarayonida foydalanuvchilarning roziligini olishda qanday usullarni qo‘llayotganini ko‘rsatadi (1-2-rasmlar).

1-rasm. <https://www.hyundai.com/uz/uz>

2-rasm. <https://surl.li/cfjkux>

Xorijiy davlatlardan Germaniya misolida elektron shartnomalarda rozilikni ifodalashga oid normativlar yaxshi ishlab chiqilgan va amaliyotda qo'llanilishini ko'rishimiz mumkin. Germaniya Fuqarolik tuziklarining I-qismi 145-moddasida oferta tushunchasi bayon etilgan. Ushbu moddaning mazmuniga ko'ra, shartnoma tuzishga qaratilgan taklif majburiy kuchga ega bo'ladi. Taklif qabul qilingandan so'ng, huquqiy munosabat vujudga keladi. Ushbu norma veb-sahifadagi taklifning ham haqiqiy oferta ekanligini tan oladi. 147-moddasida esa oferta qabul qilish muddati belgilangan. Modda mazmuniga ko'ra, elektron aloqa vositalari orqali yuborilgan taklif tezkor tarzda qabul qilinishi kerak. Bu norma elektron shartnomalarda rozilikning vaqt jihatdan aniqligini ta'minlaydi [7].

Germaniya Fuqarolik tuziklarining 312c-moddasi iste'molchilar bilan tuziladigan elektron shartnomalarga bag'ishlangan. Ushbu moddaning mazmuniga ko'ra, iste'molchi shartnoma orqali to'lov majburiyatini aniq tasdiqlashi shart. Tugmada "to'lash majburiyati bilan" degan ifoda mavjud bo'lishi kerak. Aks holda, shartnoma tuzilgan hisoblanmaydi. Ushbu norma foydalanuvchini yashirin majburiyatlardan himoya qilishga qaratilgan.

Yevropa Ittifoqi huquqida ham elektron rozilik masalasi qat'iy tartibga solingan. 2011/83/EU-sonli Iste'molchilar huquqlari to'g'risidagi Direktivaning 6-moddasi shartnoma tuzilishidan oldingi axborot majburiyatiga bag'ishlangan. Ushbu modda mazmuniga ko'ra, sotuvchi shartnoma shartlarini aniq va tushunarli shaklda taqdim etishi shart. Foydalanuvchi qaror qabul qilishdan oldin barcha muhim ma'lumotlarni bilishi kerak.

Yevropa Ittifoqining 2011/83/EU-sonli Direktivasi 6-moddasi masofadan va savdo joyidan tashqarida tuziladigan shartnomalarda iste'molchining roziligini aniq huquqiy mazmun bilan bog'laydi. Ushbu modda iste'molchi shartnoma bilan bog'lanishidan oldin unga berilishi shart bo'lgan axborotlar ro'yxatini belgilaydi. Rozilik bu yerda shunchaki tugmani bosish emas, balki to'liq axborot asosida qabul qilingan ongli qaror sifatida talqin qilinadi. Direktivaga ko'ra, agar zarur axborot berilmagan bo'lsa, iste'molchi majburiyatlarni o'z zimmasiga olmaydi va xarajatlardan ozod etiladi [8].

Elektron shartnomadagi rozilikni bildirish qoidalari O'zbekiston Fuqarolik kodeksida to'liq aks etmagan. Shu sababli amaliyotda elektron shartnomalarga nisbatan qonun analogiyasi qo'llanilgan holda Fuqarolik kodeksidagi shartnoma tuzishning umumiy qoidalari, oferta va aksept bo'yicha qoidalar qo'llaniladi. Shuningdek, elektron yoki masofaviy shartnomalarda rozilikning axborot bilan ta'minlangan bo'lishi alohida talab sifatida mustahkamlanmagan. Kodeksda iste'molchi ommaviy shartnoma tuzishdan oldin qanday minimal axborot olishi shartligi ko'rsatilmagan. Bu holat rozilikni faqat formal yuridik harakat darajasida qoldiradi.

Direktivaning 6-moddasida rozilik shartnoma bilan bog'lanishdan oldingi bosqich bilan chambarchas bog'langan. Agar sotuvchi axborot berish majburiyatini bajarmasa, iste'molchining roziligi to'liq kuchga ega bo'lmaydi. O'zbekiston Fuqarolik kodeksida esa axborot berish majburiyati rozilikning haqiqiylikiga ta'sir qiluvchi omil sifatida umumiy tarzda tan olinmagan. Natijada, elektron shartnomalarda iste'molchi roziligi huquqiy jihatdan zaif himoyalangan bo'lib qoladi.

Direktivada isbot yukining sotuvchi zimmasiga yuklatilishi alohida e'tiborga loyiq. Sotuvchi iste'molchiga barcha zarur axborot berilganini isbotlashi kerak. O'zbekiston Fuqarolik kodeksi va "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonunida esa elektron shartnomalarda rozilikning xabardorlik asosida berilganini isbotlash mexanizmi mavjud emas. Bu holat nizolar yuzaga kelganda iste'molchini og'ir ahvolga solib qo'yadi. Shu sababli, aytish mumkinki, Yevropa Ittifoqi huquqida rozilik mazmunan boyitilgan huquqiy institut sifatida shakllangan.

Yevropa Parlamenti va Kengashining 2014-yil 23-iyuldagi 910/2014-sonli eIDAS Reglamentining 25-moddasi elektron rozilikning huquqiy kuchiga bag'ishlangan. Modda mazmuniga ko'ra, elektron

rozilik faqat elektron shaklda bo'lgani uchun rad etilishi mumkin emas. Elektron rozilik yozma rozilikka tenglashtiriladi. Bu norma elektron shartnomalarning huquqiy layoqatini ta'minlaydi[9].

Xorijiy tajribani O'zbekistonga implementatsiya qilishda bir nechta muhim jihatlar mavjud. Avvalo, elektron shartnomalarda rozilikni bildirishga qo'yiladigan talablar alohida normada belgilanishi lozim. Germaniya va Yevropa Ittifoqi tajribasi iste'molchining ongli roziligini ustuvor deb biladi. Ushbu yondashuv O'zbekiston elektron tijorat qonunchiligiga mos keladi. Natijada, veb-sahifadagi taklif orqali tuziladigan shartnomalarning huquqiy aniqligi oshadi. Bu esa iste'molchilar huquqlarini samarali himoya qilishga xizmat qiladi.

Quyida elektron shartnomada rozilik va isbotlash yukining taqsimlanishi masalasiga oid Planet49 (C-673/17) ishi bo'yicha sud qaysi normativlarga asoslanib qaror chiqarganini tahlil qilamiz.

Planet49 ishi Germaniyada joylashgan Planet49 GmbH kompaniyasining veb-saytida foydalanuvchilarni onlayn lotereyada ishtirok etishga jalb qilish jarayonida cookie-fayllardan foydalanish va bunga rozilik bildirish (veb-sahifa orqali rozilik berish) mexanizmi bilan bog'liq nizodan kelib chiqqan. Da'vogar sifatida Germaniya Federal iste'molchilar uyushmasi — Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände e.V. ishtirok etgan bo'lib, u Planet49 kompaniyasining foydalanuvchilardan rozilik olish usuli Yevropa Ittifoqi huquqiga zid ekanini ta'kidlagan. Javobgar Planet49 GmbH esa foydalanuvchi saytga kirib, lotereyada qatnashish jarayonida oldindan shakllantirilgan sahifa orqali cookie-fayllardan foydalanishga rozilik berilganini qonuniy deb ta'kidlagan. Ish Germaniyaning Federal Oliy sudi — Bundesgerichtshof tomonidan ko'rib chiqilgan va Yevropa Ittifoqi huquqini talqin qilish zarurati sababli Yevropa Ittifoqi Sudiga birinchi instansiyada ko'rib chiqilishi uchun yuborilgan. Ushbu mexanizm Yevropa Ittifoqi faoliyati to'g'risidagi shartnomaning 267-moddasiga asoslanadi, bu modda milliy sudlarga Yevropa Ittifoqi huquqining talqiniga oid savollar bilan Yevropa Ittifoqi Sudi (CJEU)ga murojaat qilish huquqini beradi [10].

Yevropa Ittifoqi Sudi ishni Buyuk palata tarkibida ko'rib chiqqan va 2019-yil 1-oktabrda qaror chiqargan. Sud ishni ko'rib chiqishda birinchi navbatda Elektron kommunikatsiyalar sohasida shaxsiy hayotni himoya qilishga oid 2002/58/EC-sonli Direktivaga tayanadi. Ushbu direktivaning 5-moddasi 3-qismida foydalanuvchining ma'lumotlarni serverlarda saqlash yoki ularga kirish faqat foydalanuvchi aniq va xabardor qilingan holda rozilik bergan taqdirdagina mumkinligi belgilangan. Modda mazmunidan kelib chiqib, rozilik foydalanuvchining faol va ongli harakati orqali ifodalanishi shartdir. Sud aynan shu normani talqin qilib, oldindan shakllantirilgan sahifa foydalanuvchining faol xohish-irodasini ifodalamaydi degan xulosaga keladi.

Sud, shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashga rozilik tushunchasini aniqlashda 95/46/EC-sonli Direktivani ham inobatga olgan. Ushbu direktivaning 2-moddasi "h" bandida rozilik shaxsning erkin, aniq va xabardor qilingan irodasini bildiruvchi ko'rsatma sifatida ta'riflangan. Sud ushbu normaning mazmunini sharhlab, sukut saqlash, harakatsizlik yoki oldindan belgilangan shartlarga rozilik sifatida baholanishi mumkin emasligini qat'iy belgilagan. Qarorda alohida ta'kidlanishicha, foydalanuvchi cookie-fayllar qanday maqsadda ishlatilishi, ularning amal qilish muddati va uchinchi shaxslarga uzatilishi yoki uzatilmasligi haqida foydalanuvchi oldindan to'liq axborotga ega bo'lishi lozim.

Sud qarorida "Ommaviy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi reglamenti" (General Data Protection Regulation (EU) 2016/679 - GDPR) normalariga ham bevosita murojaat qilingan. Xususan, Reglamentning 4-moddasi 11-bandida rozilik to'g'risidagi ma'lumot subyektning erkin, aniq, ongli va faol harakati orqali bildirilgan irodasi sifatida belgilangan. Bundan tashqari, GDPRning 6-moddasi 1-qismi "a" bandiga ko'ra, shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashning qonuniy asoslaridan

biri aynan rozilik hisoblanadi. Sud ushbu moddalarning mazmunidan kelib chiqib, rozilikni isbotlash majburiyati ma'lumotlarni qayta ishlovchi shaxs, ya'ni veb-sayt egasi zimmasiga yuklatilishini aniq ko'rsatib o'tgan. Bu yondashuv isbotlash yukining foydalanuvchiga emas, balki professional subyektga yuklatilishini anglatadi.

Planet49 ishida sud instansiyalari qarorlari o'zaro zid bo'lmagan, chunki milliy sud ish bo'yicha yakuniy qaror chiqarmasdan, Yevropa Ittifoqi Sudidan huquqiy talqin so'ragan. Shu sababli, CJEUning qarori mazkur ishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, milliy sud aynan shu talqin asosida ishni davom ettirishi lozim. Ushbu qaror normativ-huquqiy hujjatlarni bevosita o'zgartirmagan bo'lsa-da, amaldagi direktivalar va reglamentlarning mazmunini qat'iy talqin qilib bergan va elektron shartnomalarda rozilikni olish bo'yicha Yevropa Ittifoqi miqyosida yagona standartni shakllantirgan. Bu esa, foydalanuvchilar uchun rozilik berish jarayonini yanada tushunarli va aniq qilishga xizmat qiladi.

Mazkur ish fuqarolik huquqi va elektron shartnomalar amaliyoti uchun namunali sud ishi sifatida baholanishi mumkin, chunki u elektron muhitda rozilik tushunchasini aniqlashtirib bergan, isbotlash yukini aniq subyekt zimmasiga yuklagan va veb-saytlar orqali tuziladigan shartnomalarda foydalanuvchini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirgan. Bu yondashuv keyinchalik Yevropa Ittifoqi davlatlarida cookie-qoidalari va elektron rozilik modellarini qayta ko'rib chiqishga kuchli turtki bo'lgan. Shu bilan birga, bu ish shartnomalar tuzish jarayonida foydalanuvchilarning huquqlarini himoya qilish va elektron muhitda shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan asosiy tamoyillarni mustahkamladi. Yevropa Ittifoqi doirasida bunday yondashuv, elektron tijorat va raqamli xizmatlar sohasida normativ-huquqiy bazani yanada rivojlantirishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida elektron shartnomalarda rozilikni isbotlash mexanizmi huquqiy jihatdan muhim masala bo'lib, bu masala iste'molchilar huquqlarining himoya qilinishi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi uchun zarur. Germaniyadagi Planet49 ishi, Yevropa Ittifoqi sudining qaroriga ko'ra, veb-sayt egalariga foydalanuvchilardan rozilikni olishda qat'iy talablar qo'yadi. Ushbu ishda sud, foydalanuvchilarning roziliklari aniq va faol ravishda ifodalangan bo'lishi lozimligini ta'kidladi. Bu yondashuv, elektron shartnomalarda rozilikni isbotlash majburiyatini veb-sayt egalariga yuklash orqali iste'molchilarni himoya qilishda yanada samarali mexanizmni taqdim etadi. Ahamiyatlisi, bunday yondashuv, iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish va shartnoma tuzish jarayonida shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston qonunchiligida esa, elektron shartnomalar va shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash bo'yicha aniq normalar hali to'liq ishlab chiqilmagan. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun va Fuqarolik kodeksiga kiritilgan normalarda foydalanuvchilarning roziligini olishda shaffoflikni ta'minlashda kamchiliklar mavjud.

Misol uchun, O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonuniga quyidagi mazmundagi normalarni implementatsiya qilish zaruriyati yuzaga kelmoqda: foydalanuvchidan rozilik olish jarayonida unga to'liq va aniq axborot berilishi, shuningdek, rozilikning qanday maqsadlarda, qancha muddatga olinishi va uchinchi shaxslarga uzatilishi haqida ma'lumot berilishi shart. Shuningdek, Fuqarolik kodeksida shartnoma tuzish jarayonida rozilikni isbotlash majburiyatini ommaviy oferta egasiga yuklashni nazarda tutuvchi normani kiritish zarur. Bu iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish va shartnoma tuzish jarayonida shaffoflikni oshirishda muhim qadam bo'ladi. Uchinchidan, shartnoma tuzish jarayonida foydalanuvchining faol va ongli roziligini ta'minlash uchun elektron platformalarda interaktiv elementlar va aniq qoidalar orqali rozilikni olish mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

O'zbekiston Respublikasida elektron shartnomalar fuqarolik-huquqiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ushbu shartnomalar tuzish jarayonida rozilikni aniqlash va

isbotlash masalalari muhim huquqiy ahamiyat kasb etadi. Elektron muhitda shartnomalar ko'pincha standart shartlar, tugma bosish va avtomatlashtirilgan jarayonlar orqali tuziladi, bu esa aksept va oferta tushunchalarining an'anaviy talqini bilan muvofiqlashtirilishi zarurligini ko'rsatadi. Biroq, O'zbekiston qonunchiligida standart ofertalar va elektron aksept holatlari aniq belgilab qo'yilmaganligi sababli, sud amaliyotida huquqiy noaniqliklar yuzaga kelmoqda.

Rozilikning xabardorlik asosida berilganligini isbotlash mexanizmining yo'qligi, shuningdek, isbot yukining taqsimlanishi masalasi iste'molchilarni zaif holatga solishi mumkin. Elektron shartnomalarda foydalanuvchilarning roziligi ko'pincha shartlar bilan tanishmasdan va real imkoniyatlardan mahrum holda qabul qilinadi. Bu esa iste'molchilarni o'z huquqlarini himoya qilishda qiyinchiliklarga duchor qiladi. Shuning uchun, O'zbekiston qonunchiligida elektron shartnomalar va aksept tushunchasini aniq belgilash, xabardorlik asosida rozilik berish jarayonini tartibga solish va isbot yukini taqsimlash bo'yicha mexanizmlar yaratish zarur.

Yevropa Ittifoqi va Germaniya tajribasi, masalan, Planet49 ishida namoyon bo'lganidek, iste'molchilarning ongli qaror qabul qilishlari va sotuvchilarning axborot berish majburiyati asosida elektron rozilikni belgilashga qaratilgan yondashuvlar O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar elektron shartnomalar bo'yicha huquqiy aniqlikni ta'minlash, iste'molchilarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish va shartnomaviy munosabatlarni adolatli va shaffof qilishga xizmat qiladi. O'zbekistonning fuqarolik-huquqiy amaliyotida elektron shartnomalar bilan bog'liq muammolarni hal etish orqali, fuqarolar va iste'molchilarning huquqlarini himoya qilishda yanada samarali mexanizmlar yaratilishi mumkin. Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasining qonunchiligida Germaniya misolida keltirilgan yondashuvlarni o'rganish va implementatsiya qilish orqali, elektron shartnomalarda iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va ularning roziliklarini isbotlash mexanizmini yaxshilash mumkin. Bu, nafaqat iste'molchilarni himoya qilish, balki raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi.

IQTIBOSLAR/ЧОККИ/REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi <https://lex.uz/docs/-111189>.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh, 1-jild (birinchi qism) Adliya vazirligi. – T.: “Vektor-Press”, 2010.- 816 b.-(Professional malakali sharhlar).
3. Topildiyev V. “Fuqarolik huquqi”. I qism. “Universitet”. – T.:2014.-288 b.
4. RE Barnett, Consenting to Form Contracts (Georgetown Law Scholarship 2002) <https://scholarship.law.georgetown.edu/context/facpub/article/1037/>.
5. Consent in Online Contracts (SSRN, PDF) https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2783793_code1175289.pdf?abstractid=2783793.
6. Friedrich Kessler, Contracts of Adhesion — Some Thoughts about Freedom of Contract, Columbia Law Review, Vol. 43, No. 5, 1943, p. 632–633 https://chicagounbound.uchicago.edu/journal_articles/7738/.
7. Germaniya Fuqarolik tuziklari (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0324.
8. Yevropa Parlamenti va Kengashining 2011-yil 25-oktabrdagi 2011/83/EU Direktivasi <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/83/oj/eng>.
9. Yevropa Parlamenti va Kengashining 2014-yil 23-iyuldagi 2014/910/EU Reglamenti <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng>.
10. Yevropa Ittifoqi Sudining rasmiy portalidagi sud qarori <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&docid=218462&doclang=EN>.

YURIST AXBOROTNOMASI

1-SON

ВЕСТНИК ЮРИСТА

HOMEPI 1

LAWYER HERALD

ISSUE 1

ISSN 2181-9416

2026-YIL